A NYUGATI GERMÁN NYELVJÁRÁSOK SZÓVÉGI HANGTÖRVÉNYEI.

IRTA

WINTER OTTÓ.

NAGYSZEBEN.
KRAFFT V. KÖNYVNYOMDÁJA.
1914.

A NYUGATI GERMÁN NYELVJÁRÁSOK SZÓVÉGI HANGTÖRVÉNYEI.

IRTA

WINTER OTTÓ.

ACAD.
LUGD. BAT.
BIBL.

NAGYSZEBEN.
KRAFFT V. KÖNYVNYOMDÁJA.
1914.

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41544719_0028

Előszó.

Mindenki, aki az idg. összehasonlító nyelvészettel foglalkozott, tudja, hogy az idg. ősnyelvben a hangsúly szabad volt. Ismeretes továbbá az is, hogy a germán ősnyelvben a hangsúly kötött lett és a tőszótagra ment át. Ennek a körülménynek tulajdonítható, hogy a végszótagokban álló magánhangzók más fejlődést mutatnak, mint a hangsúlyos szótagokban álló magánhangzók. Ezt a jelenséget könnyen megmagyarázhatjuk; t. i. mivel csakis a tőszótag viselhette a hangsúlyt, a kilehelt levegőáram ereje nem volt már elegendő arra, hogy a szó végén álló magánhangzókat épségben tartsa; ezeknek részben minőségileg, részben mennyiségileg meg kellet változniok.

Hogy még ezekben a változásokban is szigorú törvényszerűség uralkodik, azt először **Weſtphal R.** mutatta ki (K. Z. II, 161 f.), aki azonban értekezésében csak a gót nyelvet vette figyelembe. Éppen ezért nemsokára ezen dolgozat megjelenése után **Scherer** (Z. Geſch. d. d. Spr.) a többi germán nyelvjárás szóvégi hangtörvényeire is kiterjeszkedett és kezdeményezésével kiváló tudósokat arra serkentett, hogy e kérdéssel behatóbban foglalkozzanak. De bármennyire fáradoztak is **Hirt, Paul, Sievers, Braune, Streitberg, van Helten, Janko, Walde** stb., az egyes jelenségek egységes magyarázata nekik sem sikerült teljesen; sok kérdés még ma sincsen eléggé tisztázva és főképen a nyugati germán nyelvjárások okozzák a legnagyobb nehézségeket.

Ha tehát jelenlegi értekezésemben éppen ezekkel foglalkozom, azt nem azon szándékkal teszem, hogy új magyarázatokat nyujtsak, hanem inkább azt reménylem, hogy a további kutatásnak hasznára leszek azáltal, hogy a nyugati germán nyelvjárások szóvégi hangtörvényeivel foglalkozó eddigi kutatások eredményeit áttekinthetően összefoglalom.

Kolozsvár, 1914 május havában.

Winter Ottó.

Bevezetés.

.....

Minthogy a germán ősnyelvből indulok ki, fölöslegesnek tartom, hogy a már eredetileg is rövid szóvégi magánhangzókkal foglalkozzam; mert Schmidt János (K. Z. XXVI, 20 f.) és Walde (Germ. Ausl.-gef. 110 f.) minden kétséget kizárólag bebizonyították, hogy hangsúlytalan szóvégi *-*a*, *-*e*, *-*i* már a germán ősnyelvben eltünt, még pedig mielőtt a tőszótag kizárólagos hangsúlyozása érvényre jutott volna.

Példák:

I. *-*a* elveszett a

1. masc. sg. gen.-ában:

ófn. ***tages***, ósz. ***dages***, agsz. ***dæges***
(gót. ***dagis***) ‘des Tages’.

2. neutr. sg. gen.-ában:

ófn. ***wortes***, ósz. agsz. ***wordes***
(gót. ***waurdis***) ‘des Wortes’.

A rag eredeti alakja idg. *-*eso* volt.

3. prät. sg. 1. sz.-ében:

ófn. ***weiz***, ósz. ***wêt***, agsz. ***wât***
(gót. ***wait***) = gör. οἶδα ‘ich weiß’.

4. prät. sg. 2. sz.-ében:

ófn. ***weist***, ósz. ***wêst***, agsz. ***wâst***
(gót. ***waist***) = gör. οἶσθα ‘du weißt’.

II. *-*e* elveszett a

1. prät. sg. 3. sz.-ében:

ófn. ***weiz***, ósz. ***wêt***, agsz. ***wát***
(gót. ***wait***) = gör. οἶδε ‘er weiß’.

2. ófn. ósz. ***noh*** = lat. ***neque*** ‘noch’ szóban.

3. sg. acc.-ában:

ófn. ***mih***, ósz. ***mik***, agsz. ***mec***
(gót. ***mik***) = gör. (ἐ)μέγε ‘mich’.

III. *-*i* elveszett a

1. präs. sg. 2. sz.-ében:

ófn. ósz. ***biris***, agsz. ***bir(e)s*** + ***t***
(gót. ***bairis***) ‘du trägſt’ < idg. *-***esi**.

2. präs. sg. 3. sz.-ében:

ófn. ***birit***, ósz. ***birid***, -***id***, -***it***, agsz. ***bir(e)ð***
(gót. ***bairiþ***) ‘er trägt’ < idg. *-***eti**.

3. präs. pl. 3. sz.-ében:

ófn. ***berant***, ósz. agsz. ***beraþ***
(gót. ***bairand***) ‘ſie tragen’ < idg. *-***onti**.

4. präs. sg. 1. sz.-ében:

ófn. ***tôm***, ósz. ***dôm***, agsz. ***dóm*** ‘ich tue’
ófn. ***gâm***, agsz. ***gám*** ‘ich gehe’ < idg. *-***mi**.

Ha tehát az ófn. ósz. ***meri***, agsz. ***mere*** = lat. ***mare*** ‘Meer’ szóban az -***i***, -***e*** megmaradt, úgy ezt a jelenséget csak a rövid tőszótagú, hímnemű ***i***-tövek analogiájával magyarázhatjuk meg; ellenben hogy az -***a*** az ófn ***ana***-ban (gör. ανά) ‘an, zu’, az -***i*** az ófn. ***furi***, ***ubari***-ban (gör. πρωί, ὑπερί) ‘vor, über’ nem veszett el, ez csak annak tulajdonítható, hogy ezen szavak a präpositiós kapcsolat folytán szóközépi helyzetbe jutottak.

Az egyszótagú szavak elváltozásaira sem kellett volna feltétlenül kiterjeszkednem, mivel ezek gyakran hangsúlyosak voltak és ezért, valamint egyszótagúságuk következtében nem rövidülhettek meg annyira, mint a többszótagú szavak. A mondatban azonban gyakran jutottak hangsúlytalan helyzetbe is és ez késztet engem arra, hogy velük is foglalkozzam.

Két- és hárommórás hosszúságot meg kellett egymástól különböztetnem, mivel szóvégi hangmegfeleléseik, amint Hirt (I. F. I, 1 f., 195 f. — Der idg. Akzent) bebizonyította, nem egyeznek egymással.

.....

A szóvégi ősgermán mássalhangzók a nyugati germán nyelvekben.

I. A germán ősnyelvben a szó végén csak a következő mássalhangzók fordultak elő: ***r, s, d, t, n;*** ez utóbbi részben idg. **-m* ből származott. E felsorolt mássalhangzók közt először, t. i. mielőtt még a szó végén bármely más hang redukálódott vagy eltünt volna, hangsúlytalan rövid vagy hangsúlyos hosszú magánhangzó után a dentális zárhangok elvesztek. Ezt legjobban bizonyítja az az egyforma változás, melyen úgy az eredetileg is szóvégi hosszú magánhangzók, mint az eredetileg dentálistól födött magánhangzók a szavak utolsó tagjában átmentek; pl.

1. opt. präs. sg. 3. sz.:

ófn. ***bere,*** ósz. agsz. ***binde*** 〈idg. **-oīt*

és masc. dat.:

ófn. ***tage,*** ósz. ***dage,*** agsz. ***dæʒe*** 〈idg. **-oī.*

2. a módhatározó:

ófn. ***gilîhho,*** ósz. ***gilîko,*** agsz. ***ʒéara*** 〈idg. **-ōt*

és masc. sg. nom:

ófn. ósz. ***gomo,*** agsz. ***ʒuma*** 〈idg. **-ō* (**-ō^{n}* helyett).

Hangsúlyos rövid magánhangzó után viszont megmaradnak; pl.

1. ófn. ***daʒ,*** ósz. ***that,*** agsz. ***dæt*** = idg. ****tód.***
2. ófn. (h)***waʒ,*** ósz. ***hwat,*** agsz. ***hwæt*** = idg. ****qʷód*** (lat. ***quod.***)
3. ófn. ***aʒ,*** ósz. ***at-,*** agsz. ***æt*** = lat. ***ad.***

Ófn. *weih, weist* összevont **wa + ih, *wa + ist*-nek felel meg és ez a **wa* a hangsúlytalan idg. **qᵘod* szabályszerű továbbfejlődése; ófn. *theih* összevont **tha + ih*-nek felel meg és a hangsúlytalan idg. **tod*-ra vezethető vissza.

II. Az *-n* szintén lekopik; ellentétben az éppen tárgyalt dentálisokkal hangsúlytalan rövid és hangsúlyos hosszú szótagokban az előtte álló magánhangzót nasalizálódás által megvédi oly korai lekopástól vagy oly messzemenő redukálástól, mint amilyet az eredetileg szóvégén álló magánhangzók mutatnak; pl.

ófn. *chuo,* ósz. *kô,* agsz. *cú* 〈 idg. **gᵘōm̃* (gör. βῶν)

szemben

ófn. *gilîhho,* ósz. *gilîko,* agsz. *zéara* 〈 **-ō (t)* tal.

Hangsúlyos rövid magánhangzó utáni helyzetben *-n* szabályszerűen megmaradt; pl.

agsz. *đon* = lat. *tum,*
ófn. *in* = idg. **ím.*

III. A szóvégi *-s* sorsa még nincs egészen kiderítve; t. i. Hirt állítása „Urſprünglich auslautendes *-s* ſchwindet im Wgm., gedecktes bleibt erhalten" sok esetben megfelel ugyan a valóságnak, egyes esetek azonban ellentmondanak neki. Szabályszerűen elveszett volna a

1. sg. nom.-ában:

ófn. ósz. *akkar,* agsz. *æcer* = gót *akrs,*
ófn. *tag,* ósz. *dag,* agsz. *dæz* = gót *dags;*

2. sg. gen.-ában:

ófn. *geba* (valósz. hosszú *a* val), ósz. *geba,* agsz. [*ziefe*] = gót *gibôs,*
ófn. *fater,* ósz. *fader,* agsz. *fæder* = gót *fadrs,*

3. pl. nom.-ában:

ófn. *tagâ,* ósz. [dagos] agsz. [dagas] = gót *dagôs,*
ófn. *gebâ,* ósz. *geba,* agsz. *ziefa* = gót *gibôs.*

4. pl. acc.-ában:

ófn. *hanon,* ósz. *guman,* agsz. *ȝuman* = gót *hanans,*
ófn. *zungûn,* ósz. *tungan,* agsz. *tunȝan* = gót *tuggôns,*
ófn. *taga,* ósz. [dagos] agsz. [dagas] = gót *dagans,*

melyekben az *-s* eredetileg szóvégén állott. Szabályszerűen megmaradt volna a

1. sg. gen.-ában:

ófn. *tages,* ósz. *dages,* agsz. *dæȝes* = gót *dagis*
ófn. *wortes,* ósz. *wordes,* agsz. *wordes* = gót *waurdis*

2. sg. 2. sz.-ében:

ófn. *biris,* ósz. *biris,* agsz. *bir(e)s + t* = gót *bairis,*

ahol eredetileg még egy rövid magánhangzó következett utána. (Az idg. sg. gen.-i rag **-eso, -oso,* az idg. sg. 2. sz.-i rag **-esi* volt). De Sirt ezen feltevésének ellentmond a

1. pl. nom.-a: ósz. *dagos,* agsz. *daȝas,*

(melyeket azonban, mint látni fogjuk, csak régebbi **-ōses* ragra vezethetünk vissza)

2. pl. 1. sz.-e, amely az ófn.-ben *-mês* re végződik,

3. prät. sg. 2. sz.-e, amely a nyugati germán nyelvjárásokban *-tôs, -des* re végződik.

Ezekben az esetekben t. i. szintén eredeti szóvégi *-s* t kell felvennünk, melynek tehát e nézet szerint el kellett volna tünnie.

Ezen oknál fogva más tudósok az *-s* elveszését vagy megmaradását más szempontból igyekeztek magyarázni, anélkül hogy eddig olyan szabályt állíthattak volna fel, amely minden

egyes esetben érvényes volna. Mert **Walde** elmélete (Germ. Ausl.-geſ. 130 f.).

„Der *-s*-Laut fällt, unabhängig vom Verner'ſchen Geſetz, auf dem Wege über *-z* ab nach kurzem oder geſchleiftem langen Vokale urſprünglich letzter Silben, ſowie nach Konſonant (*n*); er bleibt nach geſtoßener Länge und nach einem kurzen Vokale, der erſt durch den Schwund eines auf den -s Laut folgenden Vokales in letzte Silbe geriet" lehetetlenné teszi, hogy mi az ófn. ***wili*** igét a gót ***wileis*** szabályszerű megfelelőjének tartsuk, amint ezt a legtöbb nyelvész — bizonyára jogosan — teszi. Ezenkívül e kiváló tudós maga is ellentmondásokba keveredik; a 140.-ik oldalon pl. azt mondja „(Wir haben) m. E. für's Germ. überhaupt nur mit *-iaz, -ian* bei kurzſilbigen, *-īz, -īm* (aus *-iiaz, -iian*) bei langſilbigen Stämmen zu rechnen" és mégis ófn. ***hirti,*** ósz. ***hirde,*** agsz. ***hirde*** 'Hirt' szót, amelyben tekintettel hosszú tőszótagjára kétmórás *-īz t kell feltételeznünk, azon szavak közé sorolja, amelyekből az *-s* szabályszerűen eltünt. Ezenkívül a sok analogikus képzés, melyeket a nyugati germán optativusi formák részére fel kell vennie, arra indítanak, hogy az ő nézetét elfogadhatatlannak tartsam.

Több a valószínűsége **Janko** feltevésének (J. F. XV, Anz. 266): „Neben der Analogie, deren zerſtörender Einfluß die urſprünglichen Zuſtände uns auch hier [d. h. im Vorwgm.] verdunkelt hat, war einesteils die Quantität (Intonation) der Silbe, andernteils ihre Betontheit oder Tonloſigkeit nach germ. Prinzip maßgebend. In unbetonten Silben ertönte bei gelinderer Artikulation *-z*, das noch im Urwgm. mitten in den Auslautsveränderungen abfiel; in betonten dreizeitigen Silben bei ſchon geſchwächter Exſpiration ebenfals *-z* (vgl. gót *þōz-ei*); hingegen blieb in betonten (volltonigen oder ſtark nebentonigen) zweizeitigen Silben eben durch den genug ſtarken Exſpirationsſtrom das *-s* bis ins Urwgm. und auch nach den Auslautskürzungen bis in die hiſtoriſchen Dialekte gewahrt. Dies gilt nur vom primären *-s, -z*". Mert hogy a pl. nom. ósz. ***dagos,*** agsz. ***dazas*** ragját idg. *-ōzes-re vezeti vissza, nem

lehet szemére vetni; az ói. is az *-āsas* végződésével ugyan arra az idg. alakra mutat vissza.

IV. Szóvégi *-r* sohasem vész el; pl. sg. nom.

ófn. ***fater,*** ósz. ***fader,*** agsz. ***fæder*** = gör. πατήρ, lat. ***pater.***
ófn. ***wazzar,*** ósz. ***watar,*** agsz. ***wæter*** = gör. ὕδωρ
ófn. ***bruoder,*** ósz. ***brother,*** agsz. ***bróðor*** = lat. ***frater.***

.....

A szóvégi födött és födetlen hosszú magánhangzók a nyugati germán nyelvjárásokban.

A. Ősgermán *-o (= idg. *-ā, *-ō).

*1. Eredeti szóvégi *-ō:*

a) Kétmórás ősgerm. *-ō egytagú szavakban az agsz.-ban és elvétve az ósz.-ban is mint -ū fordúl elő; legtöbbnyire azonban az ósz.-ban -ô felel meg neki; erre a hangra vezethető vissza ófn. **-oa, -ua, -uo** is.

Példák:

1. neutr. pl. nom. (acc.) -a [eredetileg dualis masc. acc.] agsz. ***bú*** ‘beide’ (〈 ***bō***) és ***tú*** ‘zwei’ (〈 ***twō*** 〉 ***twū*** 〉 ***tū***.)

2. (eredetileg neutr. sg. instr.):
agsz. ***hú,*** ósz. ***hwô,*** ófn. ***huo*** ‘wie’.

Ezt a határozó szót azonban egyes kutatók az ói. ***ku*** megfelelőjének tartják
és ósz. ***thô,*** ófn. ***duo*** ‘damals’.

Streitberg szerint (Z. germ. Sprachgesch. 9 f.) ide sorolandó ófn. ***fruo*** = idg. ***prō*** is, amelyet azonban **Mahlow** (A E O 44) ***frōi***-ból, összevonva ***frō***-ból származtat. **Sievers** szerint (P. Br. B. II, 118) ófn. ***du***-t is itt kelleni felemlíteni, amely csak egyszer, még pedig az összetett ***duuuidaro*** ‘tamen’ alakban fordul elő; szerintem ez a szó azonban csak azon esetben helyezhető ide, ha mi az ***-u***t hosszúnak tekintjük, vagy ha arra

az álláspontra helyezkedünk, hogy ez az *-u* a „*du*“ és „*ƿidaro*“ egybeolvadása folytán megrövidült. — Az agsz.-ban előfordul egy szó, amelyben a régi **-ō* nem változott meg: ***tó*** ‘zu’. — Ezt a körülményt **Walde** (Germ. Ausl.-geſ. 49, Anm.) azzal magyarázza, hogy ezen szó magánhangzója, mivel praepositionális kapcsolat folytán szóközépi helyzetbe jutott, semmiféle változásnak sem lehetett kitéve.

b) Kétmórás ősgerm. **-ō*nak többtagú szavakban a nyugati germán nyelvjárásokban *-u* felel meg, amely az eredeti **-u* sorsában osztozik; t. i. rövid szótag után megmarad, hosszú után elvész.

Példák:

1. *ā*-tövüek sg. nom. -a (gör. θεά): agsz. ***ziefu*** ‘Gabe’; de ***ár*** ‘Ehre’.

A többi nyugati germán nyelvjárásokban a sg. nom.-ának helyére a sg. acc. -a lépett (ófn. ***geba,*** ósz. ***geba*** 〈 **-ōm*); de ófn. ***chimeinidh*** ‘Gemeinſchaft’, az *-ungō*ra végződő régi nom.-i formák maradványai ***samanunc*** ‘Verſammlung’ (v. ö. P. Br. B. VI, 163; XII, 512) és ófn. ***buoz*** ‘Buße’, ***stunt*** ‘Stunde, Zeit’, ***hwîl*** ‘Zeit, Stunde’, ***wîs*** ‘Weiſe’, ***halb*** ‘Seite’, ósz. ***thiod*** ‘Volk’, ***gôd*** ‘die gute’, a szabályszerű nom. nyomait mutatják; *-u*$_s$ formákat találunk az ófn. névmásragozásban (***thisu*** ‘dieſe’, ***diu*** ‘die’, ***blintiu*** ‘die blinde’), melyeket **Wilmanns** (D. Gr. III$_2$, § 200) a következőképen magyaráz: „Indem die Endungen mit den vorhergehenden -i zu einem Diphthongen verſchmolzen, blieben ſie vor Entſtellungen, welche die Subſtantive durch Auslautsgeſetze und Formübertragungen zunächſt erfuhren, bewahrt.“ (l. még P. Br. B. II, 121.)

2. o-tövüek neutr. pl. nom. (acc.) -a (gör. ζυγά):

agsz. ***word*** ‘Wörter’, ***bearn*** ‘Kinder’, ***wif*** ‘Weiber’,
de agsz. ***hofu*** ‘Höfe’, ***zeocu*** ‘Joche’, ***colu*** ‘Kohlen’ és
ósz. ***word*** ‘Wörter’, ***barn*** ‘Kinder’, ***wîf*** ‘Weiber’,
de ósz. ***grabu*** ‘Gräber’, ***fatu*** ‘Fäſſer’ stb.

Az ófn.-ben a hosszú szótagú tövek javára történik kiegyenlítődés; tehát: ófn. *wort* ‘Wörter’ (hosszú tőszótagú) és *faz* ‘Fässer’ (rövid tőszótagú); a névmás ragozásban azonban itt is találunk *u*ra végződő alakokat, amelyeket ismét csak **Wilmanns** felfogásával magyarázhatunk (pl. ófn. *diu* ‘die’, *siu* ‘sie’, *blintiu* ‘die blinden’).

3. Eredetileg **ō*ra végződő dualis nom. (acc.)nak tekinthetjük az ófríz *alder* ‘Eltern’ valamint az agsz. *nosu* ‘Nase’, *duru* ‘Tür’, *breost* ‘Brust’ és *sculdru* ‘Schulter’ szavakat is, amelyek az u-dekl.-ba léptek át. (V. ö. J. F. XX, 188 f.).

Az agsz. *wit* ‘wir beide’ (gót. *wit*) ősalakjának régebben a **u̯e-du̯ō* alakot tekintették, amiből azonban szabályszerűen csak **witu* keletkezhetett volna; Streitberg tehát éppen azért, hogy ezt a nehézséget elkerülje, *wit*-et **u̯ed*-ből származtatja. De mivel *wit*-nek a jelentése határozottan dualis, helyesebbnek tartom, hogy **Trautmann** feltevését (Germ. Lautgesch. 67) fogadjuk el, mely szerint *wit* = idg. **u̯edu̯o* (rövid-o-val; l. gör. δύο-δύω mellett).

4. Eredeti sg. instr.-i **-ō* végződést tükröztetnek vissza a nyugati germán nyelvjárásokban az *-u*ra végződő sg. dat.-okúl vagy instr.-okúl használt alakok; pl. ófn dat. *tagu* ‘dem Tage’, *wortu* ‘dem Worte’, *gebu* ‘der Gabe’, ósz. instr. *dagu, wordu,* dat. *gebu.* Az *-u* rendellenes megmaradásának okát (v. ö. a hosszú-tőszótagú *wordu*-t a rövid-tőszótagú *tagu*-val Janko (J. F. XV, Anz. 250) a szándékos általánosításban és abban a törekvésben keresi, hogy ezen instr. (dat.)-ok jellege más esetekkel szemben megmaradjon, „was im Ahd. faſt ausnahmslos durchgeführt (iſt); das Aſ. iſt auf halbem Wege ſtehen geblieben, und das Ae. hat den Inſtr. in ſpärlichen, regelrecht apokopierten Reſten erhalten (aus vorauszuſetzendem **piu* und **hwiu* iſt *ðý* und *hwý* entſtanden), ſonſt aber dieſen Fall, der durch die Apokope undeutlich geworden wäre, durch den Lok. **-eĩ* erſetzt.“ — És ha tekintetbe vesszük, hogy a nyelvek mind arra törekszenek, hogy az egy-

jelentésű eseteket lehetőleg egymáshoz hasonlókká tegyék, Janko véleményének kell igazat adnunk ellentétben Walde nézetével (Germ. Ausl.-geſ. 76 f.), ki — Janko szerint rosszul magyarázott — szláv dat.-ok és az ősgerm. **axtōuda* és **kuōus*-nak **axtūda* és **kū(z)* alakokká való fejlődése alapján a rendellenesen megmaradt *-u, -o* elődjéül egy új ősalakot (**-ōu* ragot) vesz fel, akinek azonban meg kell engednie annak a lehetőségét, hogy az *u*-t szabályszerűen megtartó rövid-tőszótagú tövek *u*-ja ősgerm. **-ō* ból származott. Ha t. i. Walde állítását el nem fogadjuk, elkerüljük annak a szükségét, hogy az ősnyelv részére két alakot vegyünk fel. — Az ófn.-ben, bár ritkán, találunk néha olyan hosszú-tőszótagú szavakat is, melyeknek *-u* ja szabályszerűen elveszett; ilyenek ófn. *halb* és *wîs* (pl. *ze dero selbûn wîs*), amelyek szerintem Janko feltevésének helyességét igazolják.

5. Az ind. praes. sg. 1. sz.-e nem csak hosszú-tőszótagú, hanem rövid-tőszótagú szavaknál is kivétel nélkül *-u* t mutat; pl. ófn. ósz. *hilfu* (hosszú-tőszótagú) és *nimu* (rövid-tőszótagú). A rag régi alakja **-ō* : *l* gör. παιδεύω. Az agsz. ezen *-u* t az opt.-i *-e* vel helyetesítette (v. ö. Sievers, Aglſ. Gr.[3], § 355) és ebben az esetben Walde is általánosításnak és az 1. sz.-nek a 3. sz.-lyel szemben való tudatos megjelölésének tulajdonítja az *-u* elterjedését.

c) A nyugati germán nyelvjárások többszótagú szavaiban előforduló *-o, -a* hárommórás ősgerm. **-ō* ra vezethető vissza.

Példák:

1. Az n-tövüek sg. nom.-ának:

ófn. ósz. *gomo* ‘Mann’, *hano* ‘Hahn’, *ohso* ‘Stier’
agsz. *zuma* *hona* *oxa*

elődjéül — „tisztán hangtani fejlődést tételezve fel“ — hárommórás **-ō* t kell felvennünk; még pedig ezen **-ō* hárommórás

voltát azzal kell magyaráznunk, hogy a szóvégi *-n* elveszésével az utolsó szótag éles hangsúlya hajtottba ment át. (Kétmórás *-$\bar{o}^n$* ból azért sem szabad kiindulnunk, mert ennek, amint látni fogjuk, ófn. ósz. *-a*, agsz. *-e*, felel meg). „Vermutlich aber ſind die Formen wenigſtens zum Teil durch Syſtemzwang und Formübertragung hervorgerufen." (Wilmanns, D. Gr. III_2, 346).

2. Az ósz. ***mâno***, agsz. ***móna*** 'Mond'
és ósz. ***nefo***, agsz. ***nefa*** 'Enkel'

szavakban előforduló *-o*, *-a* is csak hárommórás *-$\bar{o}$*ra vezethető vissza. Jellinek ugyan (Beiträge z. Erkl. d. germ. Flexion 64) ősalaknak *-$\bar{o}$* (kétmórás) + *d*t vesz fel és az *-o*, *-a* megmaradását a szóvégi dentális hatásának tulajdonítja; ezen áilítása folytán azonban ellentétbe kerül azon általánosan elfogadott nézettel, mely szerint a dentálisok legkorábban — azaz minden más szóvégi hang megrövidülését megelőzve — vesztek el. Kluge viszont (Urgerm. 146) ***mâno***, ***móna***-t ősgerm. **mênō^{n}p*-ból származtatja és a következő törvényt állítja fel: „Hat hinter *-$\bar{o}^n$* urgermaniſch ein *d* (*p*) geſtanden, ſo ſteht ahd. *-o*, agſ. *-a* im Auslaut."

3. Jellinek szerint, kit e felfogásában az összes tudósok követnek, eredeti abl.-i *-$\bar{o}$(p, t)*t őriztek meg az ófn. ósz. *-emo*ra végződő masc. neutr. dat.-ok *(demo* 'dem' ***blintemo*** 'blindem'), melyeknek *-o* ját nem szabad *-u* ból való gyöngülésnek tartani, és Streitberg szerint (Urgerm. Gr. § 152, Anm. 1; J. F. VI, 70; Z. germ. Sprachgeſch. 26) az *-o*ra végződő idő- és módhatározó szók, amelyeket azonban Brugmann (Kurze vgl. Gr. 357) régi instr.-oknak tekint; ilyenek pl.

ófn.	***argo***	'böſe',	***berahto***	'glänzend'
ófn.	***baltlîhho***	'furchtlos',	***sâno***	'ſofort'
ósz.	***farungo***	'plötzlich',	***darnungo***	'heimlich'

ósz.	*wissungo*	‘ſicherlich’,	*gilîco*	‘gleich’	
agsz.	*zéara*	‘ehemals’,	*zeostra*	‘geſtern’	
agsz.	*ziena*	‘wieder’,	*sóna*	‘bald’	
	tela	‘geziemend’,	*feta*	‘ſehr’	továbbá
	dearnunza	‘heimlich’,	*éawunza*	‘öffentlich’	
	holinza	‘heimlich’,	*wéninza*	‘vielleicht’	stb.

mely utóbbiakat van Helten (P. Br. B. XVIII, 512) *-ngō* végű nom.-okból **-ōs* gen. raggal keletkezett határozó szóknak tart; felfogásában azonban nem osztozhatom, mivel az ősgerm. **-ōs* szabályos fejlődése, mint alább látni fogjuk, ófn. ósz. -ā, agsz. -e.

II. Ősgermán $\bar{o}^n$ (= *idg.* *-ām, -ān, -ōm*):

a) Kétmórás ősgerm. **-$\bar{o}^n$* (l. gót *pô* régebbi **pô^n* ból; ói. *tām*) előfordúl az egyszótagú fem. sg. acc.-ában és hangsúlyosan mint *-ā* agsz. *đá*, ósz. *thâ* ‘die’, hangsúlytalanúl mint *-a* ósz. *tha* ban — ugyan azon jelentéssel — jelenik meg.

b) Többszótagú szavakban az ősgerm. kétmórás **-$\bar{o}^n$* nak ófn. ósz. *-a*, agsz. *-e* felel meg; ezen agsz. -e sem hosszú, sem rövid-tőszótag után nem vész el. (v. ö. sg. nom. agsz. *ziefu, ár* sg. acc.-sal: *ziefe, áre* ‘Gabe, Ehre’.)

Példák:

1. Az -n dekl. fem. sg. nom.-a:
   ófn. *zunga*, ósz. *tunga*, agsz. *tunze* ‘Zunge’.
2. Az -n dekl. neutr. sg. nom. (acc.)-a:
   ófn. *herza*, ósz. *herta*, agsz. *heorte* ‘Herz’.
3. Az ā-tövüek fem. sg. acc.-a:
   ófn. *geba*, ósz. *geba*, agsz. *ziefe* ‘Gabe’.
4. A névmásragozás fem. acc.-a:
   ófn. *sia, dea (dia)*, ósz. *sia, thia (thea)* ‘ſie, die’.

5. A névmások hosszabb alakjainak eredeti formáiúl, tekintettel a gót *ainôhun, hwarjanôh, hwanôh* ra *-ō^m* ot [és nem, amint Hirt (P. Br. B XXV, 298) tekintettel a lat. *id-em, quid-em*-re teszi, *-ē^m* et] kell felvennünk; ilyenek pl.

α) neutr. sg. nom. (acc.): ófríz *thete* ‘das’.
β) masc. sg. acc.: agsz. *ðone*, ósz. *thana* ‘den’.

6. Az ófn. *wela, wola, wala;* ósz. *wela* ‘gut, wohl’ határozószó *-a* ragját van Helten (P. Br. B. XXVIII, 507) ősgerm. *-ō^m* ból való szabályszerű fejlődésnek tartja. (Hogy ezen *-ō^m* = idg. *-ām* raggal határozó szókat lehetett képezni, arról tanuskodik lat. *palam, perperam* > **palām, perperām.*) — Hasonlóképen Hirt is (J. F. I, 205) az agsz. *-æ* végű határozó szókban:

hearde, heardlice ‘hart’, *sófte* ‘sanft’,
sóðe, sódlice ‘wahr’, *sweotule* ‘klar’ stb.

egy *-ō^n* ra végződő instr.-t lát; úgyszintén Janko is (J. F. XV, Anz. 261) ófn. ósz. *fora*, agsz. *fore*-ben ‘vor, wegen’, amelyet azonban Collitz a gör. παραί-val (= elszigetelt sg. dat.) azonosnak tart, amit Walde is helyesel (Germ. Ausl.-gef. 56). Eszerint tehát Collitz az ősgerm. kétmórás *-āi* megfelelőjének az ófn. ósz. *-a* t, agsz. *-e* t tartja; nekem pedig az a meggyőződésem, hogy az ősgerm. *-āi* nak a nyugati germán nyelvjárásokban *-e* a szabályos megfelelése.

7. Ugyancsak *-ō^n* ragot mutat az ófn. névmás *ihha* ‘ich’, amelyet gör. ἐγών nal állíthatunk egy sorba.

8. A gyönge praet. sg. 1. sz.-e a germán ősnyelvben *-ō^n* ra végződött; ennek az *-ō^n* nak megfelel az ófn. ósz. *-a*, agsz. *-e*: ófn. *suohta* ‘ich suchte’, ósz. *nerida*, agsz. *nerede* ‘ich rettete’.

c) Hárommórás, egyszótagú szavakban előforduló **ō^n* nak ugyanazok a hangok felelnek meg mint kétmórás ősgerm. *-ō* nak, tehát ófn. *-uo*, ósz. *-ô*, agsz. *-ú*. Feltételezhetjük az ófn. *chuo,*

ósz. *kô*, agsz. *cú* ‘Kuh’ főnévben, mely ősgerm. **kō^n* ra vezethető vissza. — Streitberg is (Z. germ. Sprachgesch. 62) csak a **kō* től indul ki; Walde viszont (Germ. Ausl.-ges. 82, 83) az ófn. ósz. alakot **kō^n* ból, az agsz. (és északgermán) alakot pedig **kū(z)* ból származtatja; de miközben azt igyekszik kimutatni, hogy a **kō^n* ősformát nem szabad az összes germán nyelvekben felvennünk, azt a hibát követi el, hogy kétmórás **-ō^n* ból indul ki; pedig nemcsak a görög (dór βῶν), hanem az óind is *(gām)* hárommórás hosszúság mellett tanuskodik.

d) Többtagú szavakban álló hárommórás **-ō^n* (gör. θεῶν) a többes szám gen.-ában fordul elő és szabályos megfelelései ófn. ósz. *-a*, agsz. *-e*; pl.

ófn.	*tago* ‘der Tage’,	*gebôno*	‘der Gaben’
	gesteo ‘der Gäste’,	*zungôno*	‘der Zungen’
ósz.	*dago*	*gebôno*	
	hugio ‘der Sinne’,	*tungôno*	
agsz.	*daza*	*ziefa (ziefena)*	
	wina ‘der Freude’,	*tunz(e)na*	stb.

*III. Ősgermán *-ōi (= idg. *-āi, *-ōi)*:

a) Feltétlen bizonyossággal egytagú szavakban ősgerm. **-ōi*t sehol sem tételezhetünk fel; de lehetséges, hogy a masc. sg. dat.-a: ófríz *thâ* ‘dem’ **-ōi* ragra megy vissza (l. van Helten, P. Br. B. XIV, 278)

b) Hárommórás **-oī* (= gör.-ῳ̄ és -ῳ̃; l. θεᾷ és θεῷ) a nyugati germán nyelvjárások többtagú szavaiban mint *-e* fordúl elő és megmaradt:

1. az *ā* tövüek fem. sg. dat.-ában (eredetileg lok.-ában is) < idg. **-aī*, mely alak azonban a nyugati germán nyelvjárások közt csakis az agsz.-ban van meg, pl.

ziefe, áre ‘der Gabe, der Ehre’;

a többi nyelvjárásokban az *-ō ra végződő instr. kiszorította ezen esetet.

2. az o tövüek masc. neutr. sg. dat.-ában ⟨ idg. *-oī:

ófn.: masc. *tage* ‘dem Tage’, neutr. *worte* ‘dem Worte’,
ósz.: „ *dage* *worde*
agsz.: „ *dæge* *worde*

3. Hirt (I. F. VI, 75., P. Br. B. XVIII, 278) és Streitberg (Urgerm. Gr. § 152, Anm. 5 a) szerint a praes. opt. sg. 3. sz.-ében is (gör. λείποι):

ófn. *bere* ‘er trage’, ósz. agsz. *binde* ‘er binde’ [⟨ *-aī(p)].

4. ófn. *ûze*, agsz. *ute* ‘außen’ eredeti alakjául Hirt (I. F. I, 218) szintén régi lok.-i végződést *-oī (gör. ’Ισθμοῖ) tételez fel [van Helten is osztozik ezen nézetben (l. P. Br. B. XXVIII, 509; 513).]; Janko ellenben ezen szóban a mássalhangzós töveknél *-āi ra végződő kétmórás dat.-i formát lát. (V. ö. I. F. XV, Anz. 261.)

*IV. Ősgermán *-ōu (= idg. *-au, -ou):*

a) Két- és hárommorás *-ōu a nyugati germán nyelvjárások egytagú szavaiban *-ō vá (agsz. *-éa* vá) vonódott össze. Az egyedüli biztos példa az agsz. *déah*, ósz. *thôh* ‘doch’, mely szó a gót *aippau* második alkotó részére, *-pau* ra [= *pō + *u(h)*] megy vissza. — Az ófn. megfelelő formáját *doh* ot csak **dōh* ból való másodlagos rövidülésként foghatjuk fel.

b) Többtagú szavak végén álló ősgerm. *-ōu t az ófn. ósz.ban *-o*, az agsz. *-a* helyettesíti.

Példák:

1. Az eredetileg dualis **oktōu* = ófn. ósz. *ahto*, agsz. *eahta* ‘acht’.

2. Amint már említettük, a gót *aippau* második alkotó része ősgerm. **pōu* ból keletkezett, bár Walde (Germ. Ausl.-geſ. 80)

azt állítja, hogy ezen *-*u* nak a **pō* val való összevonása csak akkor ment végbe, amidőn a germán törzsek már különváltak egymástól. Ennek a gót ***aippau*** nak megfelel az ófn. ***eddo, odo,*** ósz. ***eftho, ettho, ohtho,*** agsz. *edda, odda* 'oder'. — De ezen szabályos alakok mellett előfordul még ófn. ***oda,*** ósz. ***eftha, ettha*** és agsz. *odde* is; ezekre nézve **van Helten** (P. Br. B. XVII, 287) az összetétel második tagjául egy 'dann' jelentésű **-pō* t [= ófn. ***dô,*** ósz. ***thô*** < **pō(t)* = ói. ***tâd***] vesz fel. Nézetem szerint azonban helyesebb **Janko** magyarázata, melynek értelmében a nyugati germán nyelvjárások eltérő formái mellékalakok, „**bedingt durch die Isoliertheit des Wortes einerseits als Analogieen nach Adverbien -*a (wola),* andererseits als Schwächungen von -*o (-a).*** [V. ö. J. F. XV, Anz. 263.]

*V. Ősgermán *-ōr:*

A gör. ὕδωρ ban **Hirt** (J. F. I, 212) hárommórás, **Janko** (J. F. XV, Anz. 265) kétmórás ősgerm. **-ōr* t tételez fel; e szó megfelelése

ófn. ***wazzar,*** ósz. ***watar,*** agsz. ***wæter*** 'Waſſer'.

*VI. Ősgermán *-ōs (oz):*

a) Egytagú szavakban álló elsődleges hárommórás ősgerm. **-ōz* hangsúlyos helyzetben az ófn.-ben mint ***-uo*** *(= *-ô),* az ósz.-ban mint ***-ô*** és talán **Walde** szerint (Germ. Ausl.-geſ. 35) az agsz.-ban mint ***-á*** tűnik fel.

Példák:

1. A fem. pl. nom. (acc)-a: agsz. *dá* és ófríz ***thâ*** 'die' **Walde** szerint (Germ. Ausl.-geſ. 35) hangsúlyos *pōz* ra vezetendő vissza, míg **Janko** (J. F. XV, Anz. 267) azt a nézetet vallja, hogy e szavak az **-ai* ra végződő fem. du. nom. (acc.)-át helyettesítik;

ugyanez áll az agsz. *twá* 'zwei' és *bá* 'beide'-re is. — Az ósz. *tha* 'die' a hangsúlytalan **pōz* (esetleg **pāi*) továbbfejlődésének tekintendő (l. **Walde, Germ. Ausl.-gesch.** 46).

2. Szintén hangsúlytalan **-ōz*ra kell az ósz. *twa*t 'zwei', hangsúlyos **-ōz*ra viszont az ugyancsak előforduló ósz. *twâ*, ófn. *zwâ*t 'zwei' visszavezetnünk. Az ófn. *zwô*t 'Fem. zu zwei' ellenben nem tartom a régi **-ōz* rag megfelelésének, ahogy ezt **Janko** ajánlja (I. F. XV, Anz. 267), hanem inkább — tekintettel a kettős számú jelentésére, — **Streitberg**et követve, a dualis **dyōu* megmaradt szabályos továbbképzésének (v. ö. Z. germ. Sprachgesch. 100).

b) Többtagú szavakban álló elsődleges hárommórás **-ōz*ból a nyugati germán nyelvjárásokban *-ā* lett; ezt a ragot tételezhetjük fel

1. az *ā*-tövüek sg. gen.-ában (= idg. **-ās*; l. gör. θεᾶς): ófn. *geba*, ósz. *geba* [agsz. giefe] 'der Gabe'.

Tekintettel a következő két esetre, ezen (ófn.) *-a*t, ha tényleg **-ōz*ra (= hárommórás) megy vissza, vagy hosszúnak kell tekintenünk, amit azonban biztosan nem állíthatunk, mivel Notker ezen alakot már nem ismeri, vagy pedig **van Helten** nézetét kell elfogadnunk (P. Br. B. XXVIII, 508), aki a hárommórás **-ōs* helyett — különösen az agsz. *ziefe*re való tekintettel — kétmórás **-ōs*t vesz fel, bár az agsz. *ziefe*t — szerintem több joggal — a sg. dat. és acc.-ának befolyásával lehet magyarázni. (Hogy akarja pl. van Helten ezen kétmórás ragban az *-s* elveszését magyarázni?) De ha ez a tudós a következő két esetben is kétmórás *-ōs*t tételez fel, azon nehézséggel sem tud megküzdeni, amelyet a pl. nom.-ának Notkernél hajtott ékezettel előforduló *-â*ja (pl. *gebâ* és *tagâ*) támaszt; ezen formák számára csakis hárommórás **-ōz* tételezhető fel.

2. az *ā*-tövüek pl. nom. (acc)-ában [< pl. nom. **-ās*]:

ófn. ***gebâ*** (**Notker**nél hosszú *-â* val)
ósz. ***geba***, agsz. ***ziefa*** ‘**die Gaben**’.

3. az -o tövüek pl. nom.-ában (< pl. nom. **-ōs*]:

ófn. ***tagâ*** (**Notker**nél kilencszer fordul elő hosszú *-â* val)
ósz. [dagos], agsz. [dagas] ‘**die Tage**’.

Az ófn.-ben azonban — **Notker**nél is — ez az utóbbi eset rendszerint jelöletlen *-a* val fordul elő; ezért tehát épp úgy mint a pl. acc.-át: ófn. ***taga*** és a pl. acc. (nom.)-át: ags. ***ziefe***t a régi éles ékezetü **-ōⁿs* ra végződő pl. acc. továbbfejlődésének kell tartanunk (v. ö. **Streitberg**, I. F. VI, 144, 145; **Kern**, P. Br. B. XXXI, 273).

Az *-s* megtartásának okát az ósz. és agsz.-ban l. e fejezet végén.

Az ófn. ***sio, blinto*** alakokat ‘**sie; blinde**’ eddig még nem tudták végérvényesen megmagyarázni; legjobban tetszenek nekem **Walde** fejtegetései (**Germ. Ausl.-gef.** 53), aki azt a nézetet vallja, hogy ezen *-o* a szabályos pl. acc.-nak a megfelelése (de l. ófn. ***taga***t), továbbá, hogy a névmás-ragozásnál az ófn.-ben a pl. acc. a pl. nom.-t befolyásolta és kiszorította; az ósz.-ban viszont a szórványosan előforduló ***thiodo*** ‘**Völker**’ kivételével a pl. nom. szorította ki a pl. acc.-t; az agsz.-ban pedig, ki nem mutatható okok folytán, az egyes nyelvjárásokban vagy az egyik, vagy a másik eset jutott uralomra.

c) Másodlagos ősgerm. **-ōst* (**-ōzes*) láthatunk az ósz. és agsz. nyelvjárások o-töveinek pl. nom. (acc.)-ában:

ósz. ***dagos***, agsz. ***dazas*** ‘**die Tage**’
ófríz. ***fiskar*** ‘**die Fische**’.

.....

B. Ősgermán *-ă + . . :

*I. Ősgermán *-ai (= idg. *-oi, *-ai):*

a) Egytagú szavakban álló ősgerm. két- és hárommórás *-*ai*t a nyugati germán nyelvjárásokban ófn. ósz. *ê*, agsz. *-á*, helyettesíti; előfordul

1. a masc. pl. nom.-ában:

ófn. ***dê***, ósz. ***thê***, agsz. ***đá*** ‘die’
(〈Ősgerm. **pai* = idg. **toi*).

Az ugyancsak előforduló kettős hangzójú formákat

ófn. ***dea, dia, die***, ósz. ***thea (thia)*** ‘die’

Jaufo (J. F. XV, Anz. 259 f.) régi acc.-oknak tekinti, amelyek a nom. szerepét vették át, ahol vagy blinte analogiájára ***die***vé lettek vagy eredeti ***die*** = **piai*val (nom.) egybe estek.

2. A neutr. pl. nom. (acc.)-ában:

agsz. ***đá***, (〈ősgerm. **paī* = idg. **taī*) ‘die’.

Ófn. ***dei*** ‘die’ **Brugmann** szerint egy *-*ū*val esetleg *-*ō*val ellátott **pajju*nak felel meg

3. A neutr. du. nom. (acc.)-ában:

ósz. ***twê***, agsz. ***twá*** ‘zwei’ (〈ősgerm. **twaī* = idg. **duoi*).

Ófn. ***zwei*** ‘zwei’ **Streitberg** véleménye szerint = **zweijju* (a pl. gen.-ának: ősgerm. ***twajjōn*** = ófn. ***zweio***, ósz. ***tweio***, agsz. ***twezg(e)a***-nak a mintájára).

4. Az ófn. ***zwêne*** és ***bêde*** ‘zwei, beide’ összetett alakok, tekintettel az ófríz. ***twēne***re csak idg. ***duoinoi***ra (〉ófn. ***zweine**; **zwê*** (〈***twai***) hatása alatt = ***zwêne***) és ősgerm. ***baipai***ra (〉ófn. ***beide**;* analógia által ***bêde***) vezethetők vissza.

5. Az ősgerm. masc. sg. nom. **saĩ* (< idg. **soĩ*)nak hangsúlyos helyzetben az ófn. elszigetelt *sê* 'ecce' a továbbfejlődése; hangsúlytalan helyzetben keletkeztek a névmási ósz. *se*, agsz. *se* (nyujtással *sé*) ófn. *de-se* stb. alakok = 'dieſer'.

6. Janko szerint (J. F. XV, Anz. 260) ófn. ósz. *wê*, ags. *wá* 'wehe' is a vok.-i felkiáltáshoz hasonlóan hajtott ékezetet mutatott fel. (Ősalakja **u̯aĩ*; l. homerosi ἄϊ).

b) Kétmórás ősgerm. **-ai* nak a nyugati germán nyelvjárások többtagú szavaiban *-e* felel meg, melynek helyébe *-a* is léphetett, feltéve hogy Collitz nézete (B. B. XVII, 17) szerint az ófn. ósz. *fora*, agsz. *fore* a gör. παραί nak (= határozószónak használt elszigetelt sg. dat.) szabályszerűen megfelel. Ezen ragra vezetendő vissza:

1. Az opt. sg. 3. sz.-e: agsz. *hatte* (= got *haitada* < **-edai*) 'er hieß' (v. ö. Streitberg, Urgerm. Gr. § 152 B. 4 a; Sievers, P. Br. B. VI, 561).

2. Ellentétben Hirt tel (J. F. VI, 75; P. Br. B. XVIII, 278) és Janko véleményéhez csatlakozva (J. F. XV, Anz. 261) a masc. pl. nom.-a részére

ófn. ósz. agsz. *blinte* 'blinde'

szintén kétmórás **-ai* t veszek fel, amit pl. a gör. ἀγαθοί bizonyít.

3. Itt felemlítendő még az imp. sg. 2. sz.-e:

ófn. *habe* (= gót *habai*) 'habe' is.

*II. Ősgermán *-au (= idg. *-au, *-ou):*

Ősgerm. -**au* a nyugati germán nyelvjárásokban csakis az u-tövüek sg. dat.-ában fordul elő. (l. gót *sunau* < **sunawi*). Megfelelése:

agsz. *suna*, ósz. *suno* 'dem Sohne',

mely alakokat azonban Streitberg (Z. germ. Sprachgeſch. 90) a sg. gen. mintájára történt új képződéseknek tart.

*III. Ősgermán *-aĩs:*

a) Hangsúlyos ősgerm. hárommórás *-*aĩz* tól származtathatjuk az agsz. ***má*** és az analogia által befolyásolt ófn. ósz. ***mêr*** (= gót ***mais***) ‘mehr’ szót.

b) Többtagú szavakban álló ősgerm. -**aĩz* nak a nyugati germán nyelvjárásokban -*e* felel meg. Ezen ragot feltételezhetjük:

1. Az opt. praes. sg. 2. sz.-ében: agsz. ***binde*** ‘er binde’.

Az ófn. ósz. ***bintês, bindes*** formákban az -*s* megmaradását nem szabad a rag hangsúlyozásának tulajdonítanunk, hanem inkább a jelentő mód (Ind.) befolyásának, amely az -*st* (< -*si*ből) szabályszerűen megtartotta.

2. A nőnemű i-tövek sg. gen. részére is a gót. ***anstais***ra való tekintettel *-*aĩs* végződést volnánk hajlandók felvenni; de az -*i*, amely a nyugati germán nyelvjárásokban várható -*e* helyett mutatkozik, arra vall, hogy a sg. gen.-át az *-*ēi*re végződő sg. dat.-a kiszorította.

*IV. Ősgermán *-aũs:*

Hárommórás ősgerm. *-*aũz*t feltételezünk az -u tövüek

1. sg. gen..-ában:

ófn. ***sunô, fridô*** ‘des Sohnes, des Friedens’,
agsz. ***suna, wintra, honda***
‘des Sohnes, des Winters, der Hand’.

2. pl. nom.-ában:

agsz. ***suna*** ‘die Söhne’.

Az ósz. ***sunies*** ‘des Sohnes’, ófn. ***sites*** ‘der Sitte’, (= sg. gen.) analógia által létrehozott új képződések.

.....

C. Ősgermán *-ē:

1. Már eredetileg is ***szó végén*** *álló* ***ősgermán*** **-ē:*

a) Ősgerm. *-ē*re vezethető vissza az egyszótagú ósz. ***thê,*** (kettős hangzóra válva) ***thie,*** ófn. ***(h)wê, (h)wia, wea, wie.***

Ezen ősgerm. *-ē* eredetileg tekintettelg ót. ***pê*** és ***hwê***re valószínűleg az instr.-t jelezte.

b) Többtagú szókban előforduló ősgerm. kétmórás *-ē*ről **Walde** (Germ. Aušl.-geſ. 9) azt hiszi, hogy minden egyes esetben eltünt; **Janko** viszont (J. F. XV, Anz. 252) az agsz. ***hæle*** ‚**Held**'-re való hivatkozással azt állítja, hogy rövid tőszótag után mint rövid -e megmaradt.

Példák:

1. Az o-tövüek ragnélküli sg. dat.-ait, amelyek az ófn. ***dorf, holz, hûs*** ‚**Dorfe, Gehölze, Hauſe**' (v. ö. **Braune**, Ahd. Gr.[3-4] § 193, Anm. 7) valamint az agsz. ***hám*** ‚**Heime**' és az agsz. ***to dæg*** ‚**heute**', ***to morgen*** ‚**morgen**', ***to æfen*** ‚**abends**' határozói kifejezésekben fordulnak elő (v. ö. **Sievers**, Ags. Gr.[3] § 237, Anm. 2), a nyelvészek túlnyomó többsége **Walde** fejtegetései óta (Germ. Aušl.-geſ. 7 f.) régi *-ē*re végződő lok.-oknak tekinti (lit. ***vilkė***): „**Damit haben wir alſo einen Lokativ der idg. e/o Stämme auf *-ē aus dem Litauiſchen gewonnen, und damit ſtimmt nun ſchlagend der lokativiſche Gebrauch unſerer germaniſchen Formen, wie er beſonders im Weſtgermaniſchen ganz klar zutage tritt**" (**Walde**, u. o. 8. old.). — **Van Helten** (P. Br. B. XXVIII, 544) azt hiszi: „**Die i-Deklination, (der**

eben eine beträchtliche Anzahl von Kurzſilben angehört) gab mit ihrem zum (Masc.) Nom. auf -r ſtehenden, regelrecht entwickelten endungsloſen Dativen (aus Prototyp mit *-ēi) das Muſter ab." — Ez a magyarázat helyes lehet az északi germán nyelvjárások számára, melyekre vonatkozólag ő ezt a szabályt felállította; a nyugati germán nyelvjárásokra nézve azonban semmi esetre sem kielégítő. — Legújabb állítását is (v. ö. P. Br. B. XXXVI, 440, 441)), mely szerint a hely, idő és cél praepositiói mellett eredetileg instr. állott, nagyon valószínűtlennek tartom; mert ha már kimutatható egy idg. *-ē re végződő lokativus, nem értem, miért dolgozzunk ilyen mesterkélt feltevésekkel, főképen akkor, mikor a fentebb említett előljáró kapcsolatok kifejezetten lok.-i jellegűek.

Franck (Altfränk. Gr. § 131, Anm. 2) azt állítja: „In allerlei andern Präpoſitionalverbindungen ſind flexionsloſe Formen ſehr häufig, wie aſ. *an dag, morgan, aband, dom, uuilleon; in morgan* O, T, *(in naht) in dag* Lorsch. b. ... *in morgan, in naht, in tag* Basl. rec. *in then dag, in sambaz dag,* O, *in ellian* Ludw., *in zeso* T., *in ernust* Mons. fragm. (*zi ernusti* Is.), *az erist, zi erist, zi iungist.* Es ſind Akkuſative — vgl. *in thesa ziti* O — die ſich aus organiſcher oder auch analogiſcher älterer Rektion der Präpoſition erklären; vgl. Erdmann, Syntax 2, § 171". — Janko viszont ezen ragnélküli dat.-okat az *-ē re végződő sg. *instr.* megfelelésének tartja és azt mondja, hogy régebbi *to dæze*ből e két szó szoros egybefűzése és talán a präpositio hangsúlyozása folytán az *-*e* szabályszerűen eltünt. — Ez a felfogás azonban szerintem annál kevésbé valószínű, minthogy a mai angol nyelvben is a 'to day' kapcsolatban a főnév 'day' és nem a praepositio 'to' hangsúlyos.

2. Janko mindenek előtt az agsz. *hæle* 'Held' (= sg. nom.) ra támaszkodik, midőn azt állítja, hogy nyugati germán -*e* régebbi *-ēből rövid tőszótag után megmaradt, és ezen alakra nézve

tényleg csak **χalē(þ)* — kétmórás **-ē*vel — vehető fel (v. ö. **Streitberg, Urgerm. Gr.** § 163).

3. A gyönge praet. sg. 3 sz.-ében az -e megmaradását vagy analogiával magyarázhatjuk (ha t. i. Jankonak van igaza, a rövidtőszótagú igék *-e* je szabályszerűen megmaradt) vagy pedig azon törekvéssel, hogy a sg. 3 sz.-ét a sg. 1 sz.-étől meg akarták különböztetni. — Egyébként az agsz.-ban az 1. és 3. személy szabályszerűen egybe esett [tehát:

agsz. ***neredē*** ‚ich, er rettete' (< **-dōm, *-dēþ*)],

az ófn.-ben az 1. sz. kiszórította a 3. sz.-t. [tehát

ófn. ***nerita*** ‚ich, er rettete' (< **-dōm*)]

és az ósz.-ban megmaradt mind a két alak azonos jelentéssel [tehát

ósz. ***nerida, neride*** ‚ich, er rettete' (< **-dōm, *-dēþ*)].

4. Hasonlóképen kétmorás ősgerm. **-ē*re vezethető vissza az összes nyugati germán nyelvjárásokban kimutatható

innan ‚von innen' és az

agsz. ***eastan*** ‚von Osten', ***westan*** ‚von Westen',
norðan ‚von Norden', ***suðan*** ‚von Süden'

kifejezések. — A hosszabb nyugati germán alakok:

ófn. ***hinana*** ‚von hinnen', agsz. ***feorrane*** ‚von ferne'

még nincsenek egységesen megmagyarázva. **Janko** (J. F. XV, Anz. 253) ezen *-a, -e* t **-ōm* ra vezeti vissza, **Walde** ellenben (Ausl.-geſ. 13) régi **-ēm* et tételez fel. — Sok fejtörést okoz

ófn. ***innân, hinân.***

Jankonak szerintem igaza van, ha ezt az ófn. hosszú magánhangzót másodlagosnak tartja: „Ich halte die ahd. Länge entſchieden für ſekundär und merke in recht hypothetiſcher Weiſe an, daß ſie aus einer kontaminierten Form **innanan* durch Haplologie und Erſatzdehnung in zwei aufeinander folgenden, mit n- anlautenden Silben entſtanden ſei."

c) Többtagú szavakban feltételezhető ősgerm. hárommórás *-ẽ nek a nyugati germán nyelvjárásokban -*a* felel meg; pl.

ófn. ***danta*** ‘weil’ ***hwanta*** ‘weil, warum’,
hera ‘hierher’ ***dara*** ‘dorthin’,
ósz. ***hwanda*** ‘weil’ stb. [< *-ẽ(d) = gót *pandê, hidrê;*
v. ö. **van Helten, P. Br. B.** XXVIII, 512].

*II. Ősgermán *-ē^n:*

1. Kétmórás ősgerm. *-e^n ből származott a nyugati germán nyelvjárások többtagú szavaiban előforduló -*e;* ezt a ragot látjuk **Streitberg** (Urgerm. Gr. § 152, B 6) és **Janko** (J. F. XV, Anz. 258) szerint a *jē*-tövűek fem. sg. acc.-ában (-*jēm*); pl.

ófn. ***sunte*** ‘Sünde’, ***kuninginne*** ‘Königin’.

2. **Hirt** (J. F. I, 204, 205) az agsz. o-tövek masc. sg. dat.-ában, valamint az elszigetelt határozó szókban

pl. ***dæge*** ‘dem Tage’, ***æne*** ‘einmal’, ***hwéne*** ‘wenig’,

*-ē^n et lát; **Sievers** ellenben (P. Br. B VIII, 330 f.) ezt az -*e* hangot lok.-i *-*ei*re vezeti vissza, úgy gondolván, hogy a lok. a dat.-t kiszorította. Ugyancsak ezt az -*e*t (tehát *-*ei*ből) látja az

agsz. ***sære*** ‘ſchmerzlich’, ***merne*** ‘morgen’

és talán agsz. ***hædre*** ‘heiter’ szavakban is.

*III. Ősgermán *-ēi = *-ĩ:*

a) Ősgerm. hárommórás *-ĩ (< *-ēi;* v. ö. gör. πεῖνει) egytagú szavakban hangsúlyos helyzetben megmarad hosszúnak; hangsúlytalan helyzetben pedig megrövidül. Erre a ragra vezetjük vissza a névmásragozás e/o-töveinek sg. instr. (eredeti lok.)-át:

agsz. ***hwý***, ***hwí*** (hangsúlyos); ósz. ***hwi*** (hangsúlytalan)
= ***hwæt*** ‘was’ instr.-a.

b) Ősgerm. hárommórás *-ī (< *-ēi, v. ö. gör. ἐκεῖ vel) előfordul a nyugati germán nyelvjárások többtagú szavaiban mint ófn. ósz. *-i*, agsz. *-e*. — Megtalálható az *e/o* tövű főnevek dativusában (az agsz.-ban az úgynevezett instr.-ban is) = eredeti lokativusában: pl. *dæge* ‘dem Tage’ stb.,

és az *i*-tövüek dat.(lok.)-ában:

pl. ófn. *ensti*, ósz. *ansti*, agsz. *este* ‘der Gunſt’,

mely *i*-tövüeknél *-ī különösen azon hosszú-tőszótagú, nőnemű szavakban veendő fel, amelyekről az *-i*, *-e* nem veszett el. — ófn. *ensti*, ósz. *ansti*, agsz. *este* (= sg. gen.) a rövid *-i*, *-e* miatt nem lehetnek *-ēīs*re visszavezethető sg. gen.-ok, mert ősgerm. *-ēīs*nek csak nyugati germán hosszú *-i*, *-e* lehetne a szabályos megfelelése; leghelyesebb, ezen alakokat a sg. dat. analogiájával magyarázni vagy pedig bennük magát a sg. dat.-át látni.

*IV. Ősgermán *-ēu:*

Ősgerm. *-ēu* a nyugati germán nyelvjárások többtagú szavaiban *-iu* vá lesz és mint kettős hangzó huzamosabb ideig marad meg. Bizonyíték erre az ófn.-ben még előforduló ***suniu*** ‘dem Sohne’, ***sitiu*** ‘der Sitte’, ***fridiu*** ‘dem Frieden’, ***hugiu*** ‘dem Sinn, Verſtand’, ***sigiu*** ‘dem Siege’. (V. ö. **Streitberg**, Z. germ. Sprachgeſch. 89, 90 és **Braune**, Ahd. Gr.[3. 4.] § 230, Anm. 3).

Van Helten (P. Br. B. XV, 458) a csak *-i*, *-e* raggal ellátott formákban ófn. ***suni*** < ***suniu*** a régi ****suniwi*** szabályszerű továbbfejlődését látja; az ezeken kívül előforduló *-iu*s alakokat az o- és *jo*-tövüek sg. instr. befolyásának tulajdonítja.

*V. Ősgermán *-ēr:*

a) Ha az egytagú szavak ősgerm. *-ēr* ragját tárgyaljuk, *-ē¹t és *-ē²t kell egymástól megkülömböztetnünk; *-e¹nek a

nyugati germán nyelvjárásokban hangsúlyos helyzetben *-â*, hangsúlytalan helyzetben *-e* felel meg; *-e^2 a szabályszerű rendes megfeleléseket mutatja. — Másodlagos *-$\bar{e}^2$r megmarad.

1. Másodlagos az ófn. ***blintêr, unsêr, jenêr*** stb. hosszú *-ê*je; ezen formákat leghelyesebben hangsúlyos ófn. ****thêr*** analogiájának tulajdoníthatjuk; ez a ****thêr*** azonban később kiveszett. — (Az eddigi elméletek sokaságából mint legfontosabbakat felemlítem a következőket):

Scherer (Z. Gesch. d. d. Sprache II. Ausg. 1890, 504) az ófn. masc. sg. nom.-ában ***blindas jas***t vagy — ahogy szerinte a névmás valószínűleg hangzott — ***blindas jis***t vélt felismerni, amiből a mássalhangzók szóvégi hangtörvényei következtében ****blinda jis*** ****blindais*** ****blindair*** 〉 ***blintêr*** jött volna létre. Más nyelvészek viszont régi nom.-nak ****blindazi***t tekintenek, amelyből hangátvetés (Epenthese) folytán ****blindais*** 〉 ófn. ***blintêr*** keletkezett volna; Wilmanns pedig (D. Gr. III_2, 427) azt hiszi, hogy az elterjedt ***sai***ra kell visszamennünk és ***sai*** mellett egy ****sair*** nom.-t feltételeznünk, amely a ***blintêr*** nom. mintájául szolgálhatott.

Hangsúlytalan ****thêr***re mutat Janko szerint (J. F. XV, Anz. 265) ófn. ***dĕr*** ‘der’; ezt azonban a legtöbb nyelvész hangsúlytalan ***dĕ*** + ***r*** sg. nom.-ból származtatja. — A ***thê*** mellett előforduló ófn. ósz. ***thie*** alakot ugyanez a tudós (u. o.) azzal magyarázza, hogy a sg. nom.-ába behatoltak a pl. nom.-ának mellékalakjai, ami annál könnyebben történhetett, mivel a sg. nom.-a a pl. nom.-ával megegyezett és így ennek mellékalakjait is felvehette; tehát ***thea, thia,*** főképen azonban ***thie.*** — Ugyanígy magyarázható ***hê, hwê*** mellett előforduló ***hie, hwie*** is.

2. Elsődleges *-$\bar{e}^1$rt tartalmaz az (ósz.) agsz.

ûser, êower, uncer, incer

‘unſer, euer, unſer beider, euer beider’

szavakban előforduló rag (***ûser*** pl. 〈 *ȳsēr*), úgyszintén a hely-

határozó **pēr, *hwer*nek (az *-r* itt a lok.-t jelzi) nyugati germán megfelelései, amelyeket hangsúlyos helyzetben

ófn. ***dâr,*** ósz. ***thâr,*** agsz. ***dǽr*** ‚da',
ósz. ***hwâr,*** agsz. ***hwær*** ‚wo',

hangsúlytalan helyzetben

ófn. ***der, hwer*** mutat.

(v. ö. **Sievers,** P. Br. B. XVI, 246; **Jellinek,** P. Br. B. XV, 297 és **Walde, Germ. Ausl.-gef.** 65)

3. Ősgerm. **-ē²r* tételezendő fel

ófn. ***hêr (hear, hiar, hier),*** ósz. ***hêr*** ‚hier' (< ** hē²r*) szóban. — Az ófn. ósz.-ban található ***hir*** részére ősalaknak lok. -i **hei* + *r*t vehetünk fel, amiből hangsúlyos helyzetben ***hîr*** (ófn.), hangsúlytalan helyzetben ***hir*** (ósz.) lett.

b) Kétmórás **-ēr*re vezethető vissza a többszótagú rokonsági nevek nyugati germán megfeleléseiben előforduló *-er;* pl.

ófn. ***fater,*** ósz. ***fader,*** agsz. ***fæder*** ‚Vater'.
Az agsz. ***bróðor*** ‚Bruder', ***móðor*** ‚Mutter',
dohtor ‚Tochter', ***sweostor*** ‚Schwester' stb.

kifejezéseket **Hirt** (I. F. I, 212) nem tartja eredeti **-ōr* formáknak. „Hielt *-r* die Verkürzung nicht auf, so mußte *-e* wie alle anderen gestoßenen Vokale nach kurzer Silbe erhalten bleiben, nach langer schwinden. Wir hätten also agf. ***fæder*** und ****brōðr*** zu erwarten. Aus letzterem mußte sich notwendig ***brōdor*** entwickeln. So erklärt sich ebenfalls ahd. ***bruodar,*** das nur vereinzelt vorkommt". — Hirt ezen magyarázata ellen állást foglal **Walde** (Germ. Ausl.-gef. 67 f.); tekintettel az általa hangoztatott és bebizonyított **ē* feltétlen eltünésére tagadja annak a lehetőségét, hogy az **ēr*ben rejlő **-ē* csak hosszú tőszótag után kopott volna le és a fent említett példák *-or* ragját magánhangzó-illeszkedéssel magyarázza, „so daß bei denen mit *-o, -eo* in der ersten Silbe die dunkle Endung *-or* des Akk. Sg., dagegen bei ***fæder*** mit seinem durchgehenden *a/æ*-Laut die hellere Endung des Nom. Sg. auf *-er* den Sieg davontrug".

*VI. Ősgermán *-ēs:*

Kétmórás ősgerm. *-ēs nek ósz. agsz. **-es** felel meg; az ófn.-ben megjelenő **-ês** (hosszú **-ê** vel) nem lehet szabályszerű. Az **-s** megmaradását **Walde** az éles hangsúlynak tulajdonítja, amely nézete szerint a szóvégi **-s** elveszését megakadályozza, **Jauko** pedig a természetes hangsúlynak.

1. A gyönge praet. sg. 2. sz.-ének ragja ősgerm. ***-dēs** [ebből keletkezett az ósz. **-des**, agsz. **-des**(ı)] és ***-dōs** volt, melyet ófn. **-tôs**, ósz. **-dos** ra való tekintettel veszünk fel. (**Isidor** nál azonban egyszer egy **-dês** re végződő alak is fordul elő). **Streitberg**, (Z. germ. Sprachgesch. 78, 79), azt állítja, hogy ezen hosszú **-ē**, csak hárommórás ***-ēs** ből magyarázható (mert ősgerm. ***kétmórás magánhangzó*** + ***s*** a nyugati germán nyelvjárásokban ***rövid magánhangzónak*** + ***s*** felel meg); szerinte tehát csak ***-dēs** t szabadna felvennünk; így azonban az **-s** megmaradásának okát nem igen tudnók megmagyarázni.

2. Éppen ilyen homályos az ófn. pl. 1 sz.-ének (***mês*** nek) a keletkezése

pl. ófn. ***beramês*** 'wir tragen',

mert **Hirt** véleményét (I. F. XVII, 73), hogy a germán nyelvekben az **-m** re végződő pl. 1 sz.-éhez lépett volna hozzá a ***-wēs** vagy ***-mēs** névmási alak, nem tartom eléggé indokoltnak. Így tehát nem marad semmi egyéb hátra, mint hogy egyelőre úgy ezen ófn. **-mês** mint a már előzőleg tárgyalt **-dês** (**-dôs**) részére éles hangsúlyozást és másodlagos megnyujtást vegyünk fel.

.....

D. Ősgermán *-ī:

*I. Már eredetileg is szó végén álló ősgermán *-ī:*

a) Kétmórás ősgerm. *-ī a nyugati germán nyelvjárások egyszótagú szavaiban megmarad hosszú -*î*nek; hangsúlytalan helyzetben megrövidül. — Feltételezhetjük a hangsúlytalan ófn. ***si*** ‘ſie’ névmásban, amelyen kívül a hangsúlyos helyzetben keletkezett ***sî*** is fordúl elő, valamint az ófn. ósz. ***sî*** ‘er ſei’ igében (〈 ****sīþ***) is.

b) Többszótagú kétmórás ősgerm. *-īnek a nyugati germán nyelvjárásokban rövid -*i* felel meg, mely hosszú tőszótag után elvész, rövid tőszótag után megmarad.

Példák:

1. A sg. dat.-a: ófn. ***anst*** ‘der Gunſt’, ***giwalt*** ‘der Gewalt, Macht, Herrſchaft’ = ósz. ***giwald.***

Ezen formák minden valószínűseg szerint *-īre végződő instr.-ok voltak; azon alakok ellenben, amelyek az -*i*t hosszú tőszótagúságuk dacára is megtartották, valószínűleg sg. ****-eī*** = *-ī lok.-okra mennek vissza; **van Helten** (P. Br. B. XXXVI, 468) azonban a ragnélküli dat.-okat a mássalhangzós tövek ragnélküli nőnemű sg. dat. analogiájának tartja.

2. A nyugati germán ***diu, thiu*** ‘Magd’ főnevek (〈 ****thiuuī*** 〉 ****thiuui*** 〉 ***thiu;*** l. gót ***þiwi***t) hosszú tőszótag utáni lekopással és diphthongizálódással magyarázhatjuk.

3. Az agsz. ***lend*** ‘Lenden’ szóban valószínűleg a germ. ősnyelv i-tövű főnevek duálisát láthatjuk (〈 ****landīwī***).

4. Hasonlóképen *-ī re (⟨ *-īþ) vezethető vissza az athem. opt. praes. és praet. sg. 3. sz.-e:

ófn. ***bunti,*** ósz. ***bundi,*** agsz. ***bunde*** 'er bände' = opt. praet. és ófn. ósz. ***wili*** 'er will', agsz. ***cyme*** 'er komme' = opt. praes.

Ahol hosszútőszótagú igék opt.-ában ezen nyugati germán ***-i***, ***-e*** megmaradt, azon esetekben a rövid szótagú tövek analógiáját kell feltételeznünk (pl. ófn. ***bunti*** stb. igében), ami mellett az a törekvés is figyelembe veendő, hogy ez a jellemző módjegy (Modusvokal) megmaradjon.

5. A két- és hárommórás *-ī közötti határon kell a gyönge i̯ō-tövü igék imp. sg. 2. sz.-ét tárgyalni, amelyben **Streitberg** (Urgerm. Gr. 348) és **Walde** (Germ. Ausl.-ges. 148) idg. *-*ei̯e* ⟩ ősgerm. *-*ii̯e* ragot lát, melyből a harmadik szótagban történt lekopás folytán *-ī keletkezett. Ily módon magyarázhatók

agsz. ***nere*** 'rette' és ***dém*** 'richte'.

Az ófn. ósz.-ban (a későbbi agsz.-ban is) a rövid szótagú tövek javára történt kiegyenlítődés; tehát

ófn. ósz. ***neri, suochi*** 'rette; suche'
és későbbi agsz. ***nere, déme*** (régebbi ***dém*** mellett).

c) Csak látszólag hárommórás *-ī t a nyugati germán nyelvjárások olyan többszótagú szavaiban kell felvennünk, amelyek az

ófn. ***hôhî, menigî*** 'Höhe, Menge'

mintájára képezik a sg. nom.-át.

*II. Ősgermán *-ī^n:*

a) Kétmórás ősgerm. *-ī^n előfordul az ófn. ósz. egyszótagú, hangsúlyos helyzetben keletkezett ***sî*** 'ich sei'; legyek igében. (= opt. sg. 1. sz. ⟨ ****sīm***).

b) Ősgermán kétmórás *-ī^n t többszótagú szavakban helyettesíti az ófn. ósz.-***i***, agsz.-***e***.

Példák:

1. neutr. sg. nom.: ófn. ósz. ***kunni*** 'Geschlecht, Stamm'.

2. fem. sg. nom.: ósz. ***menigi*** (rövid *-ĭ* vel 'Menge'.)

3. masc. sg. acc.: ófn. ***hirti,*** ósz. ***hirdi,*** agsz. ***hierde*** 'den Hirten'.

Walde ezen acc. részére ősgerm. **-i̯am* > **-īm* fejlődést vesz fel, még pedig úgy, hogy a harmadik szótagban álló *-a* kiesett. (= Synkope).

4. praet. sg. 1 sz.: ófn. ***bunti,*** ósz. ***bundi,*** agsz. ***bunde*** 'ich binde.'

*III. Ősgerman *-īs:*

a) Elsődleges ősgerm. kétmórás **-īs* re vezetendő vissza az egyszótagú ófn. ósz. ***sîs*** 'du seist'. (= opt. praes sg. 2. sz.).

b) Elsődleges ősgerm. kétmórás **-īs* ből a nyugati germán nyelvjárások többszótagú szavaiban ófn. ósz. *-i,* agsz. *-e* lett.

Példák:

1. Ófn. ósz. ***wili,*** agsz. ***wile*** csakis egy athem. opt. sg. 2. sz.-ének fogható fel. (Ősalakja **u̯elīs *u̯eliēs* helyett). — Walde (Germ. Ausl.-ges. 33), hogy az *-s* ről szóló törvényét megmentse, kénytelen, ezen alaknak a gót ***wileis*** sel való megfelelését kétségbe vonni. Ő inkább azt a nézetet vallja, hogy mivel az ósz. és agsz.-ban ***wili, wile*** mellett ***wilt*** is előfordúl. a 'wollen' ige sg. 2. sz.-e a nyugati (és észak-) germán nyelvjárásokban eredetileg *-t* raggal [a praeterito — praesentia módjára] volt ellátva, melyekhez jelentésében mint „segédige" (l. gót ***kan, scal, darf, mag*** stb.) közel állott, és hogy az ófn. ósz. ***wili,*** agsz. ***wile*** csak kisérlet arra, hogy ezen igét a rendes erős praet.-ok igeragozásába átvigyék. „Vielleicht war zur Neubildung eine Umdeutung der 3. Sg. ***wili*** = lat. ***velit*** behilflich." — Ugyan-

ennyi joggal azonban az ósz. agsz. *wilt* et a praeterito-praesentia módjára történt új képzésnek tekinthetjük, melyekhez, mint Walde maga elismeri, jelentésében közel állott, és az ófn. ósz. *wili*, agsz. *wile* ben a gót *wileis* szabályszerű továbbfejlődését láthatjuk.

2. Az opt. praet. sg. 2. sz. ragját Janko (J. F. XV, Anz. 269) ugyancsak athem. **bēr-ī-s* re vezeti vissza és az agsz. *bunde* ige *-e*jét tartja a szabályszerű megfelelésnek. „Im Ahd. Af. hat ſich, um die 2. Sg. gegenüber der 1. 3. Perſ. zu charakteriſieren, Analogiebildung nach der 2. Ind. *biris* und danach gebildeter 2. Opt. Präſ. *bërēs (beres)* eingeſtellt; alſo ahd. *bārī-s*, aſ. *bāri-s*. — Ahd. *ni curi* kann noch immer als Opt Prät. gefaßt werden und der Plur. *ni curet* als ſiegreich vordringende imperat. Neubildung. Dann wäre allerdings *curi* in eine Linie mit *wili* zu ſtellen... Doch auch in dem Falle, wenn *curi* wirklich alter Injunktiv wäre, ſind Opt.-Formen der 2. Perſ. *-i* im Ahd. indirekt bewieſen, weil ſchon in den älteſten Denkmälern Übertritt des Injunktivs *curi* zum Optativ *(curīt)* eben durch Vermittlung der beiderſeitigen *-i* in der 2. Sg. ſtattfindet. — Die 2. Sg. des wgm. Ind. Prät. *zugi* hatte höchſtwahrſcheinlich zum Grundtypus **-es* = urgerm. **-iz*. Um die Erhaltung des *-i* auch nach langer Silbe zu begründen, hat ehemals Brugmann die Vermiſchung dieſer Formen mit regelrechtem Opt. *-i* angenommen, Walde hingegen mit Rückſicht auf ſein Spirantengeſetz dieſe Kombination neuerdings abgelehnt". Walde t. i. (Germ. Ausl.-geſ. 130) az ófn. *nâmîst* tartja szabályszerűnek (de mivel akarja ő a hosszú *-î*t magyarázni? Kétmórás ősgerm. **-īs* ból az ő felfogása szerint is csak rövid *-is* keletkezhetett volna a nyugati germán nyelvjárásokban; hárommorás **-īs* ben viszont az *-s* nek le kellett volna kopnia). Ugyanott (tehát Germ. Ausl.-geſ. 130) így vélekedik: „Danach (t. i. a szerinte szabályszerű *nâmîs* mintájára) iſt die 2. Sg. Opt. Praeſ. *nemēs* umgeſtaltet, welche lautgeſetzlich **neme* lauten mußte, und in dieſer Form auch tatſächlich im agſ. *nime* vorkommt, während

im Agſ. in umgekehrter Weiſe der Opt. Prät. (z. B. *bunde*) die Form des Opt. Praeſ. angenommen hat."

c) Másodlagos *-īz t mutatnak az egyszótagú ofn. *drî*, agsz. *đrí* 'drei' (= pl. nom.) és a többszótagú szavak pl. nom.-ai:

ófn.	*ensti* 'die Gunſtbezeugungen'	*gesti* 'die Gäſte'
ósz.	*ansti*	*wurmi* 'die Würmer'
agsz.	*wine* 'die Freunde'	*béne* 'die Bitten'

(〈 *-e̯ies* 〉 *-i̯ez* 〉 *-i̯iz* 〉 *-īz*), bár a nyugati germán nyelvjárások számára *-*inz* ból (= pl. acc.) való levezetés is lehetséges, sőt Streitberg szerint (Urgerm. Gr. 243) valószínű.

Hasonlóképen feltételezhető kétmórás ősgerm. *-*īs* a sg. nom.-ában:

ófn. *hirti*, ósz. *hirdi, hirde*, agsz. *hierde* 'Hirt'

is, ha nem akarjuk ezt az esetet egyszerűen ősgerm. *-*īm* re (= sg. acc.) visszavezetni. — A *i̯ē*-töveknél azonban még egész világosan meg tudjuk különböztetni a sg. nom.-át a sg. acc.-ától; pl.

nom.	ófn. *kuningin* 'Königin'	ósz. *rethi* 'Rede',
acc.	*kuninginna*	*ređia*.

*IV. Ősgermán *-*iuz*:*

Másodlagos fejlődés által keletkezett ősgerm. *-*iuz* t tételezhetünk fel az *-u* tövek pl. nom.-ában, a harmadik szótag „synkope" je folytán (〈 *-e̯ues* 〉 *-i̯u̯(e)z* 〉 *-iuz*). – Ezen ragot mutatja

ófn. *siti, suni*, ósz. *sidi, suni* 'Sitten, Söhne'.

Az ófn. *situ*, agsz. *sunu* az eredeti *-*unz* ra végződő pl. acc.-ának a továbbfejlődése; ezt az esetet azonban a pl. nom.-a csaknem teljesen kiszorította. Az agsz. *sunu* mellett előforduló *suna* ban van Helten nel egyértelműleg (P. Br. B. XV, 449, 457 f.; XVII, 288; XXVIII, 528) csakis analógiás *-*aw(i)z* 〉 *-*aus* veendő fel.

.....

E. Ősgermán *-ū̄:

*I. Már eredetileg is szó végén álló *-ū̄:*

a) Janko szerint kétmórás ősgerm. *-ū̄ legfeljebb az egyszótagú, hangsúlyos helyzetben keletkezett ófn. *sû* ban ‘Sau’ (-eredeti sg. vok.) tételezendő fel; azonban a személyes névmás nom.-át

ófn. ***thû,*** ósz. ***thû,*** agsz. ***dú*** ‘du’ (hangsúlyos)
ófn. ***tu,*** agsz. ***du*** (rövid -***u***val) hangsúlytalan)

is csak itt lehet tárgyalni (V. ö. Brugmann: Kurze vergl. Gr. 410).

b) A többszótagú szavak ősgerm. kétmórás *-ū̄ ragja a nyugati germán nyelvjárásokban rövid tőszótag után megrövidül, hosszú tőszótag után pedig elvész.

1. A ‘zwanzig’ szám dualis alakjai Janko véleménye szerint (J. F. XV, Anz. 255) csakis itt tárgyalhatók, bár Streitberg (Urgerm. Gr. § 167) ezeket elszigetelt pl. dat. (instr.)-oknak tartja:

ófn. ***zweinzug,*** ósz. ***twentig,*** agsz. ***twéntiz*** vagy ***twentiz,*** mely -***tig*** ősalakjául Jankó *-***tegū̄**t, *-***tugū̄**t vesz fel.

*II. Ősgermán *-ū̄ⁿ:*

Janko szerint kétmórás, véleményem szerint hárommórás ősgerm. *-ū̄ⁿt mutat az egyszótagú *sūm* (= gör. ὗν) főnév, melyből az ófn. sg. acc.-i ***sû***t ‘Sau’ származtathatjuk.

*III. Ősgermán *-ū̄s:*

1. Hárommórás *-ūzt látok az ófn. egyszótagú
sû ‘Sau’ (= gör. ὗς; sg. nom.)

főnévben. Jauko kétmórás *-ūs ból indul ki és ennek következtében kénytelen, az *-s* lekopását analogiás *-ūz nak a felvételével magyarázni.

2. Jankoval egyértelműleg hárommórás ősgerm. *-ūz t agsz. ***brú*** ‘Braue’

(< ***brūz*** = gör. ὀ-φρῦς) részére veszek fel. — Hogy Jauko miért választja el az ófn. sg. nom. ***sû*** t az agsz. ***brú*** tól, annak okát nem igen tudom belátni; szerintem sokkal helyesebb, mindkét alak ragjában hajtott hangsúlyozást látni, amint ezt a görög (ὄς, ὀφρῦς) mind a két szóra nézve bizonyítja, így azután könnyen érthető ófn. ***sû*** ban is az *-s* lekopása.

Szójegyzék.

Ófn.

ahto 21.
akkar 9.
ana 6.
anst 36.
aryo 17.
az 8.
baltlihho 17.
barìs 39.
bède 25.
berahto 17.
beramès 35.
berant 6.
bere 8, 21.
bintès 27.
biris 6, 10, 39.
birit 6.
blinte 26.
blintemo 17.
blintèr 33.
blintiu 14, 15.
blinto 24.
bruoder, -ar 12, 34.
bunti 37, 38.
buoz 14.
chimeinidh 14.
chuo 9, 19.
curi 39.
danta 31.
dâr 34.
dara 31.
daz 8.
dê 25.
dea 18, 25, 33.
dei 25.
theih 9.
demo 17.
der 34.
dese 26.
dia 18, 25, 33.
die 25, 33.
thisu 14.
diu 14, 15, 36.
dô 22.
doh 21.
dorf 28.
drî 40.
du 13.
duo 13.
duuuidaro 13.
eddo 22.
ensti 32, 40.
fater 9, 12, 34.
faz 15.
fora 19, 26.
fridiu 32.
fridô 27.
fruo 13.
furi 6.
gâm 6.
geba, -â 9, 10, 14, 18. 23, 24.
gebôno 20.
gebu 15.
gesteo 20.
gesti 40.
gilihho 8, 9.
giwalt 36.
gomo 8, 16.
habe 26.
halb 14, 16.
hano 16.
hanon 10.
hê 33.
hear 34.
hèr 34.
hera 31.
herza 18.
hiar 34.
hie 33.
hier 34.
hilfu 16.
hinana 30.
hinân 30.
hìr 34.
hirti 11, 38, 40.
hôhî 37.
holz 28.
hugiu 32.
huo 13.
hùs 28.
(h)wanta 31.
(h)waz 8.
(h)wê 28, 33.
(h)wea 28.
(h)wer 34.
(h)wia 28.
(h)wie 28, 33.
hwîl 14.
ihha 19.
in 9.
innan -ân 30.

jenêr 33.
kuni 38.
kuningin 40.
kuninginna 40.
kuninginne 31
menigî 37.
mèr 27.
meri 6.
mih 6.
nâmìs 39.
nemês 39.
neri 37.
nerita 30.
nimu 16.
noh 6.
oda, -o 22.
ohso 16.
samanunc 14.
sâno 17.
sê 26.
si, sì 36, 37.
sia 18.
sigiu 32.
sio 24.
sîs 38.
sîtes 27.
sıti 40.
sitiu 32.
siu 15.
stunt 14.
sû 41, 42.
suni 32, 40.
sunies 27.
suniu 32.
suno 27.
sunte 31.
suochi 37.
suohta 19.
tag 9.
taga, -â 10, 23, 24.
tage 8, 21.
tages 5, 10.
tago 20.
tagu 15.
tôm 6.
tu, tû 41.
ubari 6.
unsêr 33.
ùze 21.
wala 19.
wazzar 12, 22.
wê 26, 28.
weih 9.
weist 5, 9.
weiz 5, 6.
wela 19.
wili 11, 37, 38, 39.
wìs 14, 16.
wola 19, 22.
wort 15.
worte 21.
wortes 5, 10
wortu 15.
xugi 39.
xunga 18.
xungòno 20.
xungûn 10.
xwâ 23.
xwei 25.
xweio 25.
xweinxug 41.
xwêne 25.
xwô 23.

Ófriz.

alder 15.
thà 20, 22.
thete 19.
fiskar 24.
twêne 25.

Ósz.

aƀand 29.
ahto 21.
akkar 9.
ansti 32.
at 8.
baris 39.
barn 14.
beraƀ 6.
binde 8, 21.
bindes 27.
biris 6, 10, 39.
birit 6.
blinte 26.
brother 12.
bundi 37, 38.
dag 9, 29.
dage 8, 21.
dages 5, 10.
dago 20.
dagos 10, 11, 24.
dagu 15.
darnungo 17.
tha, thâ 18, 23.
thana 19.
thâr 34.
that 8.
thê 25, 28.
thea 18, 25, 33.
thia 18, 25, 33.
thie 28, 33.
thiod 14.
thiodo 24.
thiu 36.
thô 13, 22.
thòh 21.
dom, dôm 6, 29.
thû 41.
eftha, -o 22.
ellian 29.

ensti 40.
erist 29.
ernust 29.
ettha, -o 22.
fader 9, 12, 34.
farnungo 17.
fatu 14.
fora 19, 26.
geƀa 9, 10, 14, 15, 18, 23, 24.
gebôno 20.
gilîco, -îko 8, 9, 18.
giwald 36.
gôd 14.
graƀu 14.
gumo(gomo) 8, 16.
guman 10.
hano 16.
hê, hie 33.
hêr 34.
herta 18.
hilfu 16.
hir 34.
hirde 11, 38, 40.
hirdi 40.
hugio 20.
hwanda 31.
hwâr 34.
hwat 8.
hwi 31.
hwô 13.
innan 30.
jungist 29.
kô 9, 20.
mâno 17.
menigi 38.
mêr 27.
meri 6.
mik 6.
morgan 29.
naht 29.
nefo 17.
neri 37.
nerida, neride 19, 30.
nimu 16.
noh 6.
ohso 16.
ohtho 22.
ređia 40.
rethi 40.
sê, se 26.
sî 36, 37.
sia 18.
sidi 40.
sîs 38.
suni 40.
suno 26.
suochi 37.
tunga 18.
tungan 10.
tungôno 20.
twâ, twa 23.
twê 25.
tweio 25.
twentig 41.
watar 12, 22
wê 26.
wela 19.
wêst 5.
wêt 5, 6.
wîf, 14.
wili 37, 38, 39.
uuileon 29.
wilt 38, 39.
wissungo 18.
word 14.
worde 21.
wordes 5, 10.
wordu 15.
wurmi 40.
zeso 29.

Agsz.

æcer 9.
æfen 28.
æne 31.
ár 14, 18.
áre 18, 20.
æt 8.
bá 23.
bearn 14.
béne 40.
berađ 6.
binde 8, 21, 27.
bir(e)đ 6.
bir(e)s + *t* 6, 10.
blinte 26.
breost 15.
bróđor 12, 34.
brú 42.
bú 13.
bunde 37, 38, 40.
colu 14.
cú 9, 20.
cyme 37.
dæʒ 9, 28.
dæʒe 8, 21, 29, 31, 32.
dæʒes 5, 10.
dær 34.
dæt 8.
daʒa 20.
daʒas 10, 11, 24.
déah 21.
dearnunʒa 18.
dém, -e 37.
dohtor 34.
dóm 6.
dú 40.
duru 15.
đá 18, 22, 25.
đon 9.

ðone 19.
ðri 40.
ðu 40.
ðý 15.
eahta 2 .
éastan 30.
éawunza 18.
edda 22.
éower 33.
este 32.
fæder 9, 12, 34.
fela 18.
feorrane 30.
fore 19, 26.
zám 6.
zéara 8, 9, 18.
zeocu 14.
zeostra 18.
ziefa 10, 20, 24.
ziefe 9, 18, 20, 23, 24.
ziefena 20
ziefu 14, 18.
ziena 18.
zuma 8, 16.
zuman 10.
hædre 31.
hæle 28, 29.
hám 28.
hátte 26.
hearde 19.
heardlíce 19.
heorte 18.
hierde, hirde 11, 38, 40.
hofu 14.
holinza 18.
hona 16.
honda 27.
hú 13.
hwær 34.
hwæt 8.
hwéne 31.
hwi 31.
hwý 15, 31.
incer 33.
innan 30.
lend 36.
má 27.
mec 6.
mere 6.
merne 31.
móðor 34.
mona 17.
morzen 28.
mæfa 17.
nere 37.
nerede 19, 30.
nime 39.
norðan 30.
nosu 15.
oðða, -e 22.
oxa 16.
sære 31.
sculdru 15.
se, sé 26.
sóðe 19.
sódlice 19.
sófte 19.
sóna 18.
suðan 30.
suna 26, 27, 40.
sunu 40.
sweostar 34.
sweotule 19.
tela 18.
tó 13.
tú 13.
tunzan 10.
tunze 18.
tunz(e)na 20.
twá 23, 25.
twéz(e)a 25.
twentiz, twéntiz 41.
uncer 33.
úser 33.
úte 21.
wá 26.
wást 5.
wát 5, 6.
wæter 12, 22.
wéninza 18.
westan 30.
wif 14.
wile 38, 39.
wilt 38, 39.
wina 20.
wine 40.
wintra 27.
wit 15.
word 14
worde 21.
wordes 10.

Tartalomjegyzék.

Oldal

Előszó . . . . . 3—4

Bevezetés . . . . . 5—7

A szóvégi ősgerm. mássalhangzók a nyug. germ. nyelvjárásokban 8—12

A szóvégi födött és födetlen hosszú magánhangzók a nyug. germ. nyelvjárásokban . . . . . 13—42

(Ősgerm. *-ō 13—18, ősgerm. *-ōⁿ 18—20, ősgerm. *-ōi 20—21, ősgerm. *-ōu 21—22, ősgerm. *-ōr 22, ősgerm. *-ōs 22—24, ősgerm. *-ai 25—26, ősgerm. *-au 26, ősgerm. *-aīs 27, ősgerm. *-aūs 27, ősgerm. *-ē 28—31, ősgerm. *-ēⁿ 31, ősgerm. *-ēi = *-ī 31—32, ősgerm. *-ēu 32, ősgerm. *-ēr 32—34, ősgerm. *-ēs 35, ősgerm. *-ī 36—37, ősgerm. *-īⁿ 37—38, ősgerm. *-īs 38—40, ősgerm. *-iuz 40, ősgerm. *-ū 41, ősgerm. *-ūⁿ 41, ősgerm. *-ūs 41—42).

Szójegyzék . . . . . 43—46